

Az euró kilátásai

BÁCSKAI TAMÁS

Az euró sikerei ellenére sem tekinthető állandósult nemzetközi vagy akár övezeti valutának. Az Európai Uniónak a mainál lényegesen nagyobb politikai hatalomra lenne szüksége ahhoz, hogy a tagállamokban lezajló kormányváltások a közös valuta funkcióját ne kérdőjelezhessék meg: ilyen pénzt ugyanis a pénztulajdonosok nem szívesen tartanak.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F 36.

Gyengélkedő Európai Unió

Az Európai Unió – vezető testületeinek minden fogadkozása ellenére – mind kevésbé versenyképes a világ dinamikusan fejlődő régióival szemben mind a növekedési, mind pedig a foglalkoztatási ráta tekintetében, ezen belül az USA-val szemben az innováció tekintetében különösen súlyos, hosszú távra kiható az elmaradás. Nem csodálkozhatunk, hogy a legszorosabb összefonódást, s ezért a legtöbb súrlódást is kiváltó Európai Monetáris Rendszer sem működik úgy, ahogy alapítói elképzelték. (Külön kérdés, amelyre a későbbiekben kitérünk, hogy az alapítói elképzések ex post helyesnek bizonyultak-e, vagy sem.)

Pedig az euró ötéves működése elfogadható. Árfolyamkilengései kisebbek voltak, mint más valutákéi. Nagy gazdasági erejű országokat felölelő régió pénze, valutája ellen nehezebb, óriási tőkét igénylő és kockázatos a spekuláció, mint kisebb egységek fizetési eszköze ellen. Az euró magától értetődően csökkentette használói – s nemcsak a zóna tagjai – számára a korábbi, többvalutás kontinensrész tranzakciós és információs költségeit. Jelentős lépéseket tett egységes kontinentális tőkepiac irányába. Az a körülmény azonban, hogy az euró kiterjedése kétszeresen szuboptimális – hiszen *Mundell* eredetileg az Európai Unió akkori egészét tekintette optimális valutaövezetnek, ma pedig az egész világot –, kétszeresen behatárolja hatékonyságát.

Először azért, mert nem terjed ki az Egyesült Királyságra, az EU-n belüli legnagyobb nemzetközi pénzügyi központ országára, másodsor azért, mert *Mundell* elmélete és Nobel-díjának elnyerése között megváltozott az optimális valutaövezet nagysága, amint azt *Mundell* a Nobel-díj átvételekor tartott beszédében mondta, „ma már az egész világ az optimális valutaövezet”.

Minden sikere ellenére az euró nem vált a dollárhoz hasonló súlyú tartalékvalutává. A második helyen áll ugyan, de használata jelentősen elmarad a dollárétól. Az utóbbi aránya az összes devizatartalékok kétharmadára csökkent ugyan, az euró pedig kb. 25 százalékot tesz ki. Ez az emelkedés azonban elsősorban az ázsiai országok diverzifikálási szándékaira vezethető vissza. Van a kérdésnek egy egyensúlyi oldala is. A tartalékvaluta kínálatának ugyanis közel kell állnia annak keresletéhez. Amikor az USD kínálata az Egyesült Államok nemzetközi fizetésimérleg-deficitjének összezsugorodása

Bácskai Tamás, közgazdász. E-mail cím: bacskait@t-online.hu

miatt erőteljesen csökkent, s nem volt elégséges harmadik országok fizetésimérleg-egyenlegeinek rendezésére, mesterséges tartalékvalutát teremtettek az SDR formájában. Am a vietnami háborúba történt belépése után az USA kellő, sőt annál is több deficitet „termelt”, s ezzel az SDR talonba került. A GMU előírásainak szigorú betartása olyan mértékben behatárolja kínálati oldalról az euró tartalékvaluta-szerepét, hogy – bármennyire becsüljük is a közösség országai az euró értékállandóságát – nem férhetnek hozzá kielégítő mennyiségben. Ez persze azt is jelenti, hogy nem veszik igénybe a rövid lejáratú források állandóan növekvő állományát, amit pedig a tartalékvaluta lehetővé tene. S hiány keletkezik az óvatos befektetők számára olyan biztosnak tekintett instrumentumokból is, mint a kincstárjegyek és államkötvények. Az, hogy felváltja-e az arany vagy más nemzeti, illetve nemzetközi valuta a dollárt vezető tartalékvaluta szerepében, nyitott kérdés. Az arany visszatérése nem valószínű, az aranyvaluta magas információs és tranzakciós költségei miatt, továbbá azért is, mert valószínűtlen, hogy a világ az aranytermelő országoknak adózni szeretne. A dollár e szerepét megtarthatja, ha az USA egyensúlyba hozza kereskedelmi mérlegét. Ebben az esetben ugyanis helyreállhat a fizetési mérleg hiányát fedező rövid lejáratú hitelekkel kapcsolatos világbizalom. Egy politikai indíttatású támadás a dollár mint tartalékvaluta ellen a mohamedán országok vagy Kína részéről aligha járhat sikerrel, mert a megszokottnak és a helyreállított bizalomnak, valamint a fizetésimérleg-deficit elégséges voltának együttes megléte aligha jön létre más valuta esetében.

Az euró jó hírének, népszerűségének ártott, hogy a tagországi kormányok népszerűtlen, de az EU-tól függetlenül szükséges intézkedéseket a GMU-ra odakacsintva indokolták, illetve ellenzékiük azokért a GMU-tagságot tette felelőssé (*Santer*, 2006). Márpedig a nem reáljavak – pénz, részvény – jó híréből, elfogadottságukból, a tartásukra való készségből „élnek”; hiszen azt is mondhatnók, hogy létük az őket használó emberek tudatában gyökerezik. A nemzeti pénzek pedig még abból is „élnek”, hogy részei a szuverenitás káprázatának.¹ A római birodalom pénzét segítette, hogy polgárai büszkén mondták: *civis romanus sum* – római polgár vagyok. Vajon hány szájból halljuk: európai polgár vagyok?

Az sem használt az euró elfogadottságának, hogy a GMU alapvető szabályait éppen az a két meghatározó ország, Németország és Franciaország szegi meg ismételt, amely e szabályok merev szigorát szorgalmazta, s ezzel a gazdaságpolitikai értékek közül elvileg a pénz és az árak stabilitását fogadta el uralkodónak. Ez gazdaságpolitikailag a pénz semlegességét követeli meg helyesen, de nem elegendő toleranciával. A helyzet ugyanis az, hogy mindeddig hiába áldozták fel a pénz értékállandóságát a növekedés, a foglalkoztatás, a szociális problémák oltárán, a gazdasági helyzet már középtávon is romlott. A pénzsilárdsággal mint célkitűzéssel nem az a gond, mintha a növekedés, a foglalkoztatás és a nyugdíj, az egészségügy, a szegénység gondjai pénzhígítás által megoldhatók lennének. A stagflációba fulladt anticiklikus gazdaságpolitikák sora a múlt század 70-es éveiben elegendő bizonyítékot nyújt erre. Ez azonban nem igazol egy rugalmatlan, alacsonyra szorított és állandónak tekintett árszintemelkedést parancsoló deflációs politikát.

Egyébként a növekedést és a magas foglalkoztatottságot legelsősorban a II. világháborúra és a hidegháborús fegyverkezési versenyre s annak finanszírozási szükségleteire lehet visszavezetni, s nem egy szorosan vett anticiklikus pénzpolitikára. A háború és az

¹ A kifejezést *A szuverenitás káprázata* [1996] című könyv címéből kölcsönöztem. A tanulmánygyűjtemény szerzői sokoldalúan bizonyítják, hogy a polgárok nemzetállami felfogása elsősorban érzelmi töltésű, s távol áll a szuverenitást objektíve korlátozó technológiai, gazdasági és politikai valóság fel-, illetve elismerésétől.

arra való felkészülés pénzügyi követelményeinek felismeréséhez nem kellett *Keynes*, azokat már *Montecuccoli* előtt *Cicero* is ismerte: *Nervos belli, pecuniam infinitam* (a háború idegeit és inait, a korlátlan pénzt).

Ha összehasonlítjuk a XX. század több mint felének pénzpolitikai gyakorlatát a Keynes-féle anticiklikus modellel, kiderül, hogy lényeges kérdésekben eltérnek egymástól: mert a megtakarításokat meghaladóan, s nem beruházási jelleggel próbáltak kompenzálni. Ma ez a fajta politika nem kormányzati jellegű, de a fogyasztási hitelek szinte gáttalan kiterjesztése révén a magánügyfeleket kiszolgáló bankok politikájává vált. A befektetési bankoknál pedig a ház- és lakásépítés finanszírozása öltött hasonló vonásokat. A végső kockázat azonban – ha időeltolódással is – költségvetési: a lakossági megtakarításokat ugyanis társadalmilag és politikailag nem lehetne veszni hagyni.

De térjünk vissza arra, hogy a GMU merev szabályai nem egyszer de facto deflációs politikába csapnak át. Hiszen az árindex egyetlen ár változása nélkül is változhat. E súlyozott átlag a súlyok változásának is függvénye: a különböző árszínvonalú cikkek (tartós fogyasztási cikkek és élelem stb.) fogyasztási arányainak megváltozása a magasabb árúak javára – ami kívánatos társadalmi cél – önmagában emeli az indexet. Ezáltal igen alacsony megengedett árszint-emelkedési ráták esetén gátjává válhat a bővülésnek. Ameddig a váltót magánkibocsátású pénzként forgatták, maga a gazdaság gondoskodott a pénzhiány pótlásáról: minősítetten kiváló adósok által s az elszámolások folyamán nettósítva. Ez a forgatás azonban a 20. század második felében megszűnt. A hosszú lejáratú államkölcson-felvétel ellenzése azon a címen, hogy a jövő nemzedékeket terhelik meg azokkal, anélkül hogy azoknak beleszólásuk lenne a döntésbe, hamis érv. Ha a hosszú lejáratú államadósság létrehozta infrastruktúra vagy nagy fontosságú kutatási eredmény a jövő generációkat is szolgálja (mint például az energiaszerkezet megváltoztatása, az éghajlat romlásának elkerülése stb.), akkor azokat nem lehet ezen a címen kifogásolni.

Az a baj, hogy az anticiklikus pénzpolitika eredményességének illúziója csak a tudományban szűnt meg. De nem szűnt meg a közvélemény egy részében, s ezért a politikában sem. A közelmúlt választásai előtt nem volt olyan ország, amelyben a versengő pártok ne ígérték volna, hogy megoldják a foglalkoztatási gondokat. A saját pénz egyben a nemzeti szuverenitás egyik jelképe. Választókat lehet megnyerni, illetve elveszíteni az e kérdésben való állásfoglalással. Ezért nem meglepő, hogy az unió fontos országa, az Egyesült Királyság nem óhajt az övezetbe belépni. Olyan a britek beállítottsága, hogy alig akartak belemenni a tízes számrendszer alkalmazásába a mérték- és mérésügyben, a pénzrendszerben, s ma is ragaszkodnak a baloldali közlekedéshez. Hogyan egyeznének bele a valahai sterlingövezet de facto világválutáját képező font sterlingről való lemondásba, s a szuverenitás illúziója újabb elemének elhagyásába? A 2006. június 3–4-i cseh választásokon a parlamenti pártok közötti fő különbség ez euró bevezetéséhez való viszonyban volt.² Ezzel a hangulattal a politika él és visszaél, számos más ország pedig még nem felel meg a felvételi feltételeknek. Az EU-tagországok mintegy fele van kívül az egységes valutarendszeren. Az a körülmény, hogy maga az EU a közvélemény és a választók szemében a politikusok segítségével vonakodó donorok és követelődző kedvezményezettek halmazának tűnik, szintén a közös valutába vetett bizalom rovására megy. Alkotmány és annak megsértőire gyorsan és fájdalmasan kiróható szankciók hiányában kormányba, sőt akár kormányra kerülhetnek az unió egész semlegességét megkérdőjelező politikai tényezők, mint az új szlovák kormányban a szociáldemokrata Fico szélsőjobboldali koalíciós partnerei, vagy a lengyel kormánykoalícióban a Lengyel Csatládok Ligája.

² Lásd: *Napi* [2006].

Miközben az európai pénzügyi piacok integrációja sebesen halad előre, a kisvállalkozások és a közvélemény jelentős rétegeiben nem csökken a globalizáció-, következtetésképpen az euróellenesség. Arról nem is szólva, hogy a nemzetállamok egy része is dezintegrálódott vagy dezintegrálódik. Az európai magánbankügyfelek (retail banking) piacai gyorsan forrnak össze, és számos tervezett uniós jogszabály van hivatva az összefonódást előmozdítani. De az antiintegrációs hangulatot politikai síkra vivő, s azt ugyanakkor szító szélső-, s a nem is olyan szélsőjobb és a szélsőbal mindent elkövet a nemzeti törvényhozások belső piacvédelmi szabályai és külfölditöke-ellenességének alakítása érdekében. Még mérsékelt kormánypártok is kénytelenek állandóan hangsúlyozni, hogy az integrációban a nemzeti érdekeket fogják képviselni, holott azokat hosszabb távon a legtöbb esetben nehéz pozitívan értelmezni. Még ifjú korosztályokban is kevés a magát európainak tekintő személy. Az integráció fenyegetett voltát mutatja, hogy az utolsó francia elnökválasztásokon *Chirac* nehezen győzte le a versenytársává terebélyesedett sovíniszta és antiintegrációs *LePent*. Ellentmondás alakult ki az átlagpolgári tudat s az arra építő politika és a nemzetközi beállítottságú nagy- és középtöke, valamint a szabadelvű, piacbarát felvilágosult rétegek között. Ezt a problémát a mélyítés rovására végrehajtott bővítés (és annak tervezett folytatása) is fokozta és fokozza. Az Európai Néppárt frakcióvezetője az Európa Parlamentben nem alap nélkül állapította meg, hogy „az EU belefáradt a bővülésbe... , mélyítsük a tagállamok együttműködését...”³

Az EU-tagországok közvéleményében, ennek következtében közéletében, politikai közegében nem jelentéktelen az euróellenesség, illetve az eurószkepticizmus. Erős a hajlam arra, hogy az euró bevezetésének, illetve működésének tulajdonítsanak olyan jelenségeket, illetve folyamatokat (lassú növekedés, alacsony foglalkoztatottság, a jóléti állam anyagi forrásainak csökkenése stb.), amelyek évtizedekkel az euró bevezetése előtt már elkezdődtek, s legfeljebb azoknak pénzrontással való ideiglenes és káros kezelése (költségvetésdeficit-finanszírozás, leértékelés stb.) vált csaknem lehetetlenné.

Vajon mi az oka a tagországok közvéleményében és politikai életében nem kis jelentőségű, s ezért választási-politikai szempontból releváns elégedetlenségnek, a potenciális tagok tartózkodásának a belépéstől, illetve „éretlenségének” a csatlakozásra? Hiányzik-e – objektíve vagy téveszmeként, szubjektíve – az egyes tagországok gazdaságpolitikusaiknak a nemzeti valuta mint az önálló pénz- és gazdaságpolitika eszköze? Egyáltalán mekkora tere lenne egy önálló s ugyanakkor ésszerű és megvalósítható gazdaságpolitikának? S ez a hiányérzet valóban megalapozott-e, esetleg tévedésen alapul, illetve a választók jelentős, szemellenzősen nacionalista és xenofób szegmenseinek megnyerésére, illetve megtartására irányuló politikai manipuláció?

A maastrichti szabályok megsértését az „erős” országok esetében „bocsánatos bűnnek” tekintik, szigorú tagországokkal szemben alkalmaznak. Úgy tűnik, mintha a GMU működtetői alapvetően gazdasági gondokra vezetnék vissza a problémákat, s kevésbé figyelnek oda a politikai problémákra, illetve behunyják azok előtt a szemüket. Az unió alkotmánytervezetének el nem fogadása akkora kudarc volt, hogy nem szeretnék a politika körében keresni, s főleg megtalálni a bajok gyökereit? Pedig az alapos diagnózistól függ, hogy van-e egyáltalán remény a gyógyulásra, s ha igen, sebészeti beavatkozásra, diétára vagy hosszas gyógyszeres megoldásra van-e szükség. Hadd szögezzem le, hogy az egységes EU-valutát kívánatos, helyes és a tagországok érdekében álló gazdasági kategóriának tartom, ám az a véleményem, hogy tartós és hasznos működésének politikai és Európa-tudati feltételei nem elégségesek. Ameddig De Gaulle jelszava: „Éljen a hazák Európája” dominál, azaz a vonakodás a politikai uniótól, sem az unió maga, sem annak valutája nem verhet gyökeret. Befektetők nem kis részének szemében az euróban van valami ideiglenes...

³ Pöttering [2006].

Politikai hatalom és valutaövezetek: történelmi tanulságok

Az EU közös pénze nem az első eset, illetve kísérlet arra, hogy országhatárokon túl terjedő pénzközösségek, illetve szilárd árfolyamok fenntartásán alapuló valutaövezetek alakuljanak ki, illetve azt teremtsenek. A megkülönböztetés szükséges, ugyanis spontán módon, mikrogazdasági érdekek hatására vagy hódításon, illetve politikai-katonai erőfölényre támaszkodó kényszer hatása alatt folyamatosan jöttek létre a történelem folyamán több államot tömörítő monetáris társulások.

A de facto formák a nemesfém-pénzrendszerek idején jelentkeztek: a legkülönbözőbb kibocsátású érmék használatát jelentették a kibocsátási területeken belül és kívül. Ennek az volt az alapja, hogy a nemesfémtartalom eltérése az érmén jelzettől – azaz a súlyra mért, adott finomságú arany vagy ezüst mennyisége – ellenőrizhető volt. Tapasztalatok voltak arról is, mennyire felelnek meg a valóságnak az érméket hitelesítő kibocsátói „pecsétek” annak két oldalán (ne feledjük, hogy nemcsak zárt, hanem szabad érmeverés is létezett, azaz magánpénzteremtés még a váltó használata előtt). Ez a fajta spontán kölcsönös érmehasználat teljesen az érmeminőségek változásaitól függött.

Tartósnak csak olyan monetáris, illetve valutauniók bizonyultak, amelyek valamely politikai unióhoz való csatlakozással (illetve az előbbieken kényszere alatt) jöttek létre (1. az „új” német márka 1871–1875-ben, 2. a svájci kantonok monetáris felségjogainak feladása 1848-ban, 3. az olasz monetáris egyesülési folyamat 1865 és 1926 között, 4. az Egyesült Államokhoz csatlakozó tagállamok dollárvalutára való áttérése). Történelmileg igen rövid idő alatt felbomlottak azok, amelyekben nem alakult ki politikai unió is (1. a Latin Érmé Unió, 2. a Bécsi Érmeszövetség 1857–1866 között, 3. a Skandináv Érmé Unió 1873–1924 között).

Speciális eset általános tanulsággal – a Kiegyezés

Különös esete a monetáris unió fenntartásának az 1867. évi kiegyezési döntés, amelyben egy létező monetáris kényszerunióba tartozó, rendezetlen politikai-közigazgatási státusú ország, Magyarország a politikai státus rendezésekor dönthetett a monetáris unió folytatásáról, a közös jegybankról az Osztrák–Magyar dualista királyságban. Pedig már 1826 óta napirenden volt egy külön hazai jegybank létrehozásának népszerű gondolata (Az MNB..., 1993, 113–114. o.). (Ne feledjük, hogy a korabeli jegybank jellege sokkal kevésbé volt hivatali, azt mondhatnók, hogy az törvényes fizetési eszköz kibocsátására privilegizált kereskedelmi bank volt. S ilyenből nagyobb zavar nélkül létezhetett volna egynél több is a Monarchiában.) Az eredeti 1848-as programban önálló nemzeti bank követelése állt, s a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a szabadságharc alatt el is látta ezt a funkciót. Ez azonban csak egyetlen történelmi pillanatig tartott.

A kiegyezést megelőző exlex állapotban az osztrák császárság igen rendezetlen és ingatag pénzrendszerében működött az ország. Ennek oka azonban az állandó háborúk finanszírozása volt, s nem a pénzrendszer valamely immanens tulajdonsága. Arról volt szó, hogy folytassák-e megváltoztatott formában a valutaközösséget, vagy szüntessék meg azt a kiegyezés keretében. Egyébként a „bankkérdés” napirenden maradt a kiegyezés tízévenkénti újratárgyalása során. Politikailag népszerű az elkülönülés lett volna, gazdaságilag ésszerű az együtt maradás. Ám mindig a józan, az ország távlati érdekeit szem előtt tartó államférfiak győztek a demagógok felett, s megmaradt a közös valuta. A jegybank kérdését, ha nem is közügynek, de közös érdekű ügynek minősítette a közjogot Deák Ferenc szellemében értelmező elit, s a magyar gazdaság szükségleteit is kielégítő Osztrák–Magyar Bankkal kívánta felváltani az Osztrák Bankot (Az MNB..., 1993, 207–230. o.).

Az euróövezetet megelőző államközi pénzközösségeknél az volt a feltételezés, hogy az egymással folytatott kereskedelem előmozdítására nagyjában azonos árak szükségese-
sek, az utóbbinak pedig az árak közös mércéje: egységes pénzláb s érmefinomság a feltétele. Egységesíteni kellett a pénzhelyettesítők kibocsátásának gyakorlatát is. Ennek az Achilles-sarka azonban az volt, hogy a tagállamok monetáris politikája különböző irányokban változott, mert eltérően – részben pénzrontással – reagáltak a költségvetés és az államadósság problémáira. A méret- vagy léptékgazdaságosság általában és az optimális valutaövezetek kérdése viszonylag később merült fel, s mire felmerült, már világ-méretű volt az optimális övezet.

Az azonban világossá vált, hogy politikai egyezség nélkül nem létezhet tartósan va-
lutaunió, mert a monetáris politikát befolyásoló lényeges tényezők a nemzetállamokban kívül rekednének az uniós hatáskörön (jövedelempolitika, állami költségvetés). Maast-
richt arra tett kísérletet, hogy ezeket a tényezőket konvergenciakövetelményekként fo-
galmazza meg. Ilyen valutának csak akkor van biztos jövője, ha olyan alkotmányos rend
van a nemzeti kormányok között, amely kiterjed azokra a tényezőkre, amelyeket Maast-
richtban meghatároztak vagy közös alkotmányként, vagy az egyes államok alkotmányá-
nak paragrafusaiiban. A nemzeti kormányok hajlamosak hatalmon maradásuk érdekében
rövid távú, választási ciklus tartamú intézkedésekre, s ezt részben választóik kényszerít-
tik ki, részben erre mozgósítja az ellenzék a választókat.

Mi a baj a választókkal, mi az, amit orvosolni kell. Választások nélkül ugyanis ne-
héz demokráciát elképzelni, választásokkal viszont nehéz tartós, hosszú távú, ésszerű
gazdasági keretfeltételeket fenntartani. Felvetődik a kérdés, vajon a piacgazdasági és
monetáris követelményekhez (szakma, lak- és telephely változtatása, folyamatos tanulás)
képest túlságosan rugalmatlanok-e az európai emberek? (Mert az amerikaiak egyáltalán
nem azok!) S ez a rugalmatlanság nemcsak a volt szocialista országokra jellemző, ahol a
kapitalizmus jóléti előnyeit hitték átvehetni, annak bizonytalansági tényezői nélkül.
Talán hosszabb időre elnyújtott piac- és munkahely-védelmi folyamat és expanzívabb
jegybankpolitika enyhíthetné az általános csüggedést.⁴ De ki vállalja magára a késlelte-
tet s már ma is elkésett reformok okozta terheket?

S van a politikai tudatnak sokkal mélyebb, nagyhatású és nehezen kezelhető baja: gaz-
dasági és társadalmi kérdésekben a választók zöme, az ún. autoritárius személyiség előíté-
let alapján, s nem alapos tájékozódás és mérlegelés alapján dönt a voksáról.⁵ S vannak
politikai erők, amelyek ezekre az alantas ösztönökre építenek. Az ilyen ösztönös reakciók
pedig igen sok nemzedék alatt is nehezen épülnek le, mivel a család viselkedési mintái
formálják az egymást követő nemzedékeket. Ezek hatását egy igen ifjú korban kezdődő
nevelési és felvilágosító munkával is csak mérsékelni lehet akár középtávon is. Arra vi-
szont nem lehet számítani, hogy a politikusok megegyezzenek abban, hogy bizonyos kér-
déseket a választási kampányokban ne érintsenek. Megegyezni talán képesek, de az egyez-
séget betartani...

Siker és kudarc a „közösen használt” pénzek esetében

A római birodalomban s annak kiterjedt külgazdasági kapcsolatai révén lényegesen
szélesebb körben a római pénz körül alakult ki valutaövezet. *Hóman Bálint* [1916] pénz-
története bemutatja, hogy a 9. században kialakult magyar államterületen egymás után és

⁴ Vö.: Das grosse [2005], 8–9. o.

⁵ *Theodore Adorno* Amerikába emigrált német tudós és munkatársai dolgozták ki a tekintélynek behódoló, diktatórikus, sérült, előítéletektől gyötört személyiség elméletét. Ehhez párosul a szubliminális ingerek felfedezése, azoké, amelyek egy küszöb alatt vannak, ahol még van ingerület, de nincs tudatos, azaz kritikus észlelés.

párhuzamosan hányféle idegen eredetű értékjel játszott pénzszerpet, s nyilván hazai veretésű értékjelet használtak külföldön, tekintettel arra, hogy a korai középkorban Magyarország volt a legnagyobb európai ezüst- és a második aranykitermelő hely. A 19. században a skandináv és a latin érmeunió próbált meg azonos pénzlábbal azonos ár-mércét kialakítani, azonos árakra törekedvén.

Az euró az első kísérlet arra, hogy egy nem valamely állam által kibocsátott, hanem egy regionális integráció jegybankja által forgalomba hozott, *forgópénzt* teremtsenek. Nem forgópénzt, azaz *számolópénzt*, kirovópénzt már korábban is létrehozta. Először az IMF mindenkori tagságára kiterjedő, s ma is létező SDR, azaz a Nemzetközi Valuta Alap Különleges Lehívási Jogai formájában, amelyekben követeléseket és tartozásokat fejeztek ki, ám az utóbbiak felhasználása, illetve lerovása valamely nemzeti pénzben történt, annak napi SDR-árfolyamán. Majd bevezették az Európai Gazdasági Közösség tagállamaira kiterjedő ecut, a közösség számolópénzét. Valamely kiemelkedő fontosságú nemzeti valuta már többször játszott világpénz-helyettesítő, illetve világpénz szerepet (a kettő nem azonos!), először a brit font sterling, amelynek övezete, a sterlingzóna gyakorlatilag a korabeli világkereskedelemben részt vevő világgal volt egyenlő. Ideig-óráig franciafrank-övezet is működött, amelynek érvényessége a Francia Birodalomra, illetve a Francia Közösségre terjedt ki. Számolópénz, bár annak nagyon egyedi fajtája volt az ún. transzferábilis (átruházható) rubel, amelynek ugyan egy többoldalú klíringrendszer valutája elnevezését kölcsönözték, holott csak egy kétoldalú klíringek együttesében működő, a különböző kétoldalú klíringekben más-más vásárlóerejű pénz volt. Az is különössé tette ezt a „pénzt”, hogy nem a Szovjetunió nemzeti valutája játszott nemzetközi szerepet, hanem egy attól elvált vásárlóerejű, valójában szabályozottan nem kibocsátott több kéttagú klíringben más-más értékű, árszükségletre adó elszámolási valuta. Az USD, az amerikai dollár de facto zárkózott fel a font sterling mellé, hogy azután a Bretton Woods-i Egyezményben kodifikáltassék világtartalék-valuta, azaz világváluta szerepe. Ettől a Smithsonian Egyezményben sem fosztott meg, csak a dollárárfolyam általános, kötelező támogatottsága szűnt meg.

Mindezek után érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy nem lenne-e célszerű a vezető tartalékvalutát, az USD-t minél több ország fizetőeszközévé tenni. Ennek azonban az lenne a feltétele, hogy a kibocsátást ne a csupán USA-beli szükségletekre vagy vélt szükségletekre reagáló, csak amerikai jegybank végezze. S itt megint ott vagyunk, ahol a part szakad: a politika és a gazdasági racionalitás ellentmondásainál.

Hivatkozott irodalom

- A szuverenitás káprázata [1996]: A szuverenitás káprázata. (A tanulmánygyűjtemény szerzői: *Csepeli György, Gombár Csaba, Kovács János Mátyás, Lengyel László, Nagy Boldizsár, Szilágyi Ákos, Valki László.*) Korridor, Politikai Kutatások Központja, Budapest.
- Az MNB [1993]: Az MNB története, I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Das grosse [2005]: Das grosse europäische Sandkastenspiel – Editorial. (A nagy európai homok-hadijáték. – Szerkesztőségi cikk.) *Wirtschaft und Gesellschaft*, Wien, 1. szám, 8–9. o.
- Hóman Bálint [1916]: Magyar pénztörténet 1000–1325. MTA, Budapest.
- Napi [2006]: Csehország: törésvonal az euró. A *Napi Gazdaság* tudósítása, június 2–3.
- Pöttering [2006]: *Hans-Gert Pöttering* interjúja. *Magyar Hírlap*, május, 31.
- Santer, Jacques [2006]: Ne mutogassanak Brüsszelre a tagállamok. Az Európai Bizottság volt elnökének interjúja. *Magyar Hírlap*, június 2.